

Мирослав П. Лазић

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ПЕТСТОГОДИШЊИЦЕ ОД ЗИДАЊА СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА У СМЕДЕРЕВУ 1930. ГОДИНЕ

Анстракт: Обележавање 500 година од зидања тзв. Малог града или Дворца деспота Ђурђа Бранковића представљало је, свакако, један од великих догађаја чији је значај превазилазио уске локалне или регионалне оквири, и имало је шири, тј. национални значај. Потврда у прилогу оваквом закључку долази из оновремене штампе („Политика“, „Правда“, „Време“) у којој се интензивно писало о овом догађају не само уочи или након овог догађаја већ и много пре самог догађаја који се одиграо у Смедереву 5. октобра 1930. године. Сам догађај имао је више димензија – био је то културни, привредни, верски, спортски, па и важан политички догађај. Списак највиших званица које су учествовале у обележавању пет векова од зидања последње српске средњовековне престонице (Њ. Св. патријарх српски г. Варнава; изасланик Њ. В. краља пуковник Константин Костић; епископ битолски г. Јосиф; министар грађевина г. Трифуновић...) такође говори о значају овог догађаја.

Кључне речи: Смедерево, Смедеревска тврђава, деспот Ђурађ Бранковић, патријарх Варнава, пољоприврдене изложбе, соколски слет.

УВОД

Приликом разматрања теме о могућој локацији за подизање националног стадиона у оновременој штампи Краљевине Југославије појавио се предлог да то буде унутар зидина Смедеревске тврђаве.¹

1 См., „Где подићи стадион?“, *Политика* (Београд), 4. 12. 1929. У раду су у великој мери коришћене дигитализоване базе оновремених новина: *Политика* са веб-сајта Народне библиотеке Србије (УРЛ: <http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika>, посећено септембра 2016), *Време и Правда* са веб-сајта Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду (УРЛ: <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/napredna-pretraga>, посећено септембра 2016).

Овај неформални предлог из 1929. правдан је како значајем и очуваношћу некадашњег града деспота Ђурђа Бранковића, тако и величином простора у оквиру којег би се могло сместити и до 20.000 вежбача, које, због близине Београда, не би био проблем превести у Смедерево. Овакав стадион био би подесан за одржавање Свесловенског соколског слета у наредној, 1930. години.² Осим тога, аутори овог предлога имали су у виду и чињеницу да се 1930. „навршава 500 година од довршења Ђурђевог Града“,³ што је ишло у прилог чињеници да се поменути слет одржи у Смедереву у оквиру овог значајног јубилеја (сл. 1).

|Сл. 1. Разгледница Смедерево, Издање Фото архив „Путник“ Београд, 30-их година 20. века
Извор: Историјска збирка Музеја у Смедереву, инв. бр. И-571/93

Годишњица изградње Малог града Смедеревске тврђаве, тачније Утврђеног замка деспота Ђурђа Бранковића, почетног језгра будућег Смедеревског града и његовог најрепрезентативнијег дела неупитна је. Наиме, у то време се готово извесно знало да је зидање поменутог Малог града завршено између априла и септембра 1430.⁴

2 Био је то први свесоколски слет Краљевине Југославије који је одржан у Београду 1930: В. Вукашиновић и С. Коцић, „Соколство у Смедереву до почетка Другог светског рата (1912–1941)“, *Физичка култура*, Vol. 67, бр. 2 (2013), 137.

3 См., „Где подићи стадион?“, *Политика* (Београд), 4. 12. 1929.

4 Л. Павловић, *Историја Смедерева у речи и слици*, Смедерево, 1980, 40. Ова значајна монографија чувеног истраживача смедеревске прошлости издата је такође поводом јубилеја подизања Смедеревског града, тачније поводом 550 година од подизања Малог града и 30 година од оснивања Народног музеја у Смедереву.

Да се годишњица слави у октобру, а не током неког од претходних месеци 1930. године вероватно је допринела чињеница да су се у Смедереву крајем септембра или почетком октобра одржавале изложбе грожђа, вина и воћа, које су окупљале велики број људи.

Изложбе грожђа биле су важан део не само привредног већ и друштвеног живота града до Другог светског рата.⁵ Између два светска рата ове изложбе биле су најважнији део комплекснијих манифестација које су, као она из 1930, окупљале различите привредне гране, али које су имале и свој културни, туристички, спортски, па и политички карактер. Након Другог светског рата тековине ових изложби инкорпориране су у идентитет једне нове манифестације – Смедеревска јесен,⁶ која баштини раније традиције и моделе приређивања.

„...ПРВА ИСКРА, КОЈА ЋЕ РАЗБУКТАТИ ПЛАМЕН ИНТЕРЕСОВАЊА“

У мају 1930. у новинама је објављена најава за излет у Смедерево који је организовало Друштво пријатеља старина. Сви заинтересовани могли су да се пријаве преко Народног музеја у Београду или Јадранске страже, а пут је планиран за 11. мај, и то лађом. Предвиђено је да током пута буде одржано предавање чувеног историчара уметности др Милана Кашанина о Смедеревском граду.⁷

Ово није био само обичан излет љубитеља српских старина. Наиме, дан након посете у београдској штампи је објављен извештај о овој посети и предавању, који су представљени као „почетак припреме прославе петстогодишњице смедеревског града“.⁸ У овом новинском чланку се такође најављује да ће се у оквиру прославе значајног јубилеја одржати изложба грожђа, а смедеревске фабрике изложиће своје продукте. Вредно помена је и то да се овде први пут спомиње да је председник смедеревске општине добио обавештење да је у околини Горњег Милановца пронађен гроб деспота Ђурђа, и како се због тога председник смедеревске општине спрема на пут не би ли се лично уверио о

5 Између два светска рата приређене су укупно четири специјализоване изложбе грожђа, вина и воћа, и то 1929, 1932. и 1936, док је специјализована изложба 1930. била део веће и комплексније манифестације – пољопривредне изложбе приређене у склопу обележавања 500 година од изградње Смедеревског града: Г. Милетић, *Два репрезента смедеревског виноградарства – Смедеревска виноградарска задруга и Изложбе вина и грожђа. 110 година од прве Изложбе грожђа и 100 година од оснивања Смедеревске виноградарске задруге*, Смедерево, 2009, 21, 26.

6 Исто, 5.

7 Анон., „Излет у Смедерево“, *Време* (Београд), 4. 5. 1930.

8 Анон., „Прослава петстогодишњице смедеревског града“, *Правда* (Београд), 12. 5. 1930.

веродостојности ове вести. Уколико би се потврдила као тачна, формирао би се посебан одбор који би у оквиру прославе 500-годишњице пренео земне остатке деспота Ђурђа у град чији је он био оснивач.⁹

О истом овом догађају, али подробније и са више занимљивих детаља писале су новине „Време“. Уз пратећу фотографију Смедеревске тврђаве аутор је дао детаљан преглед посете, тачније „40 чланова Друштва пријатеља старина са председником г. др Драгољубом Аранђеловићем, професором Универзитета“, који су бродом „Краљица Марија“ дошли из Београда на смедеревско пристаниште.¹⁰ Овде их је сачекало грађанство Смедерева са председником општине Љубомиром Видаковићем.¹¹ Након дочека и обиласка саборне Цркве Светог Георгија, излетници су отишли у Смедеревски град, где је др М. Кашанин пред њима, као и великим бројем заинтересованих грађана Смедерева одржао веома занимљиво двочасовно предавање о историји Смедерева. Након тога, посетили су Цркву на Старом гробљу,¹² а потом су у новој општинској сали одржали конференцију Друштва. Овде је председнику Друштва и другим гостима секретар смедеревског Народног универзитета Аранђел Стефановић прочитао писмо од фотографа и археолога аматера из Горњег Милановца, извесног Благоја Ђорђевића у којем он пише о томе како су у селу Мајдану пронађене мошти деспота Ђурђа Бранковића. На крају текста, и овде је потврђено, како је излет увод у припреме за обележавање петстогодишњице Смедеревског града.¹³

Већ сутрадан, опет у дневном листу „Време“, објављен је још један текст о овом догађају, у којем је, између осталог, писало како је „учињен први корак, благодарећи председнику београдског друштва професору г. Драгољубу Аранђеловићу, предавачу г. др. М. Кашанину, г. др. Грбићу и многим другима, да се питање чувања наших старина почне спроводити у дело, и да прослава 500-годишњице смедеревског града не задржи локални карактер, већ понесе широки значај...“¹⁴ што

⁹ Исто.

¹⁰ К. А., „Излет Друштва пријатеља старина у Смедерево“, *Време* (Београд), 12. мај 1930.

¹¹ Љубомир Видаковић, у граду познатији под надимком Љуба Бог, био је председник Смедеревске општине са најдужим стажом (1925–1934). Рођен је 1880. у Смедереву, где је и преминуо 1964. Имао је истакнуту прво наставничко-педагошку, па потом друштвено-политичку каријеру. Данас једна улица у Смедереву носи његово име: И. Стојић (ур.), *Енциклопедија Смедерево*, одредница ВИДАКОВИЋ Љубомир – Љуба Бог, Смедерево, 2012, 65. Носилац је *Златне медаље за ревностну службу у балканским ратовима, Ордена Св. Саве петог степена*, био је члан Професорског друштва, један од оснивача, а потом и председник Веслачког клуба „Сартид“, члан више управних одбора добротворних и хуманитарних организација и фондова: Б. Вулетић, *Лексикон смедеревских аутора*, одредница ВИДАКОВИЋ ЉУБОМИР ЉУБА БОГ, Смедерево, 2007, 62–63.

¹² Црква Успења Пресвете Богородице из 15. века

¹³ К. А., „Излет Друштва пријатеља старина у Смедерево“, *Време* (Београд), 12. 5. 1930.

¹⁴ Анон., „Први излет љубитеља старина у Смедерево“, *Време* (Београд), 13. 5. 1930.

говори у прилог чињеници да су благовремено и са различитих инстанци чињени напори да ова прослава има национални значај.

Ми данас не знамо да ли је у то време код највиших представника локалне самоуправе већ било јасних планова о времену и начину прославе. У поменутом чланку се, међутим, иницијална идеја о прослави приписује стручњацима из Београда: „Београд је учинио први корак у томе правцу, направио је најбољи и најправилнији увод у велику прославу. Друштво пријатеља старина бацило је прву искру, која ће разбуктати пламен интересовања меродавних и свих других“.¹⁵ Па ипак, Смедеревци су, врло је извесно, већ у то време имали осећај о значају предстојеће прославе. О томе говори у прилог и још један извештај у дневним новинама „Време“, објављен два дана након посете Друштва, уз фотографију на којој се испред улаза у Мали град, поред чланова Друштва, виде и грађани Смедерева (сл. 2).

|Сл. 2. Време (исечак), Београд, 14. мај 1930, стр. 5

Иако помало сензационалистички написан, у овом тексту се описује повратак из Смедерева скупине стручњака и знатижељаца из поменутог Друштва. Наиме, велики број Смедереваца окупио се на пристаништу да испрати посетиоце из Београда, који су на одласку могли видети како се „...издигло хиљаде руку у знак поздрава, видело хиљаде насмејаних лица. То су смедеревски грађани, задовољни, срдечно испраћали своје госте из Београда, излетнике и чланове Друштва пријатеља старина“.¹⁶

У ПОТРАЗИ ЗА ГРОБОМ ДЕСПОТА ЂУРЂА

На насловној страници дневника „Време“ нешто више од две недеље након посете Друштва љубитеља старина Смедереву објављен је велики текст претенциозног наслова „Пронађен је гроб деспота Ђурђа Бранковића“, са надсловом „Пред једним интересантним историским открићем“.¹⁷ Уз пратеће фотографије два најзначајнија

¹⁵ Исто.

¹⁶ К. А., „Излет пријатеља Друштва старине у Смедерево“, *Време* (Београд), 14. мај 1930.

¹⁷ Анон. „Пронађен је гроб деспота Ђурђа Бранковића“, *Време* (Београд), 28. мај 1930.

актера ове новинске сензације, поменутих Благоја Ђорђевића и председника Смедеревске општине Љубомира Видаковића, пише се како је готово извесно да је аматер археолог¹⁸ на прагу великог открића. Међутим, опрезни председник Смедеревске општине прво се обратио тада најзначајнијим научним ауторитетима из ове области др Јовану Радонићу и др Николи Вулићу, од којих је добио уверавања да је локација коју је поменути Б. Ђорђевић идентификовао као гробно место деспота Ђурђа Бранковића највероватније извесна, јер је ово место где се „историски споменици потпуно поклапају са народним предањем“.¹⁹

О значају догађаја најбоље говори чињеница да је испраћен дугачким, студиозним текстом који је објављен на насловној и трећој страници (наставак) овог дневника. Уз фотографију председника смедеревске општине са места налаза, у тексту се даље писало и о конференцији за новинаре одржаној сутрадан у редакцији новина „Време“. Овој конференцији присуствовали су господа Љ. Видаковић и Б. Ђорђевић, те директор „Времена“ Коста Луковић, као и др Ј. Радонић и др Н. Вулић. Овом приликом је најављено и то да ће уз финансијску помоћ Смедерева ускоро започети археолошка ископавања.²⁰

Ове најаве су се показале као истините, јер су ископавања стварно и започела средином јуна 1930. године. Б. Ђорђевић је, након што је добио неопходне дозволе од Министарства просвете и Народног музеја у Београду, „о свом трошку“, а у ствари уз финансијску потпору општине града Смедерева започео ископавања уз надзор Ђурђа Мано-Зисија, кустоса Народног музеја. Поводом почетка ископавања у околини Горњег Милановца поново је био присутан и Љ. Видаковић, председник Смедеревске општине.²¹

18 Наиме, поменути Благоје Ђорђевић био је члан Археолошког друштва и већ неколико година је, на основу студија и записа Константина Јиречека и Ђурђа Милићевића, трагао за гробним местом деспота Ђурђа на планини Рудник: *Исто*.

19 *Исто*. Наиме, овде се ради о открићу темеља неке цркве под Рудником у селу Мајдан, у крају Крива Река, који се називао по реци која туда протиче, а чији је један део речног тока локални мештани називају Деспотовица. На основу ранијих писаних извора, као и етимологијом топонима, наши научници су веровали да је оправдана хипотеза да је овде гроб деспота Ђурђа Бранковића.

20 Вреди споменути да је све вести, од сензационалистички објављене најаве о „открићу гроба деспота Ђурђа“ до завршетка ископавања са помало разочаравајућим исходом, највише пропратио дневник „Време“, и то текстовима углавном штампаним на насловним страницама. С обзиром на чињеницу да је и конференција за медије тим поводом одржана баш у редакцији „Времена“, закључујемо да је ово била нека врста њихове, журналистичким жаргоном речено, „ексклузиве“. Остале новине нису се толико детаљно бавиле овим догађајима – „Политика“ јесте објавила један текст под називом „Спасавање гроба деспота Ђурђа Бранковића“, 3. јуна 1930, али далеко од насловне странице.

21 Анон., „Код села Мајдана, под Рудником, отпочела су ископавања рушевине цркве у којој се мисли да је сахрањен деспот Ђурађ“, *Време* (Београд), 15. јун 1930.

Међутим, амбициозно започет пројекат ископавања којим је руководио Ђ. Мано-Зиси, са испрва двадесет, а потом десет радника ангажованих на ископавањима, који су вредно радили упркос лошим временским приликама, није дао тако жељени резултат. Нешто више од две недеље након започетих радова објављен је текст са наднасловом „Узалудно трагање за гробом деспота Ђурђа“²² у којем се преноси саопштење Ђ. Мано-Зисија о првим резултатима ископавања. Наиме, утврђено је да се на локацији за коју се мислило да је гробно место деспота Ђурђа, у ствари налазе остаци неке рановизантијске или касноримске грађевине, као и да гроб деспота Ђурђа, тачније уопште никакав гроб на том месту није пронађен. Овом приликом је Ђ. Мано-Зиси ипак похвалио подршку власти града Смедерева, као и истрајност Б. Ђорђевића: „Код нас је ово први случај да се и приватна лица у толикој мери заинтересују за старине да чак постану и мецене археолошких истраживања. Зато је случај наших првих Карнарвона и Картера – г. г. Љубе Видаковића и Благоја Ђорђевића – у толико више вредан похвале“²³

УОЧИ ПРОСЛАВЕ

Након серије текстова и вести у штампи у вези са могућим проналаском гроба деспота Ђурђа Бранковића крајем пролећа и почетком лета, све до почетка јесени 1930. није било важнијих најави предстојеће прославе у Смедереву. Прва најави у штампи о великом јубилеју Смедеревског града објављена је на насловној страници „Времена“, уз фотографију Смедеревске тврђаве. Била је то краћа најави која обавештава јавност да ће 5. и 6. октобра Смедеревци обележити петстогодишњицу од зидања Смедеревског града. Већ тада се истиче да ће ова значајна прослава „носити обележја националног славља“, те да ће прослави присуствовати „многбројни делегати власти, друштва и институција“²⁴

У истим новинама два дана након тога објављена је једна краћа вест у вези прославе, али сада са најавом конкретних догађаја који ће бити одржани у склопу прославе: дефилеи, спортска такмичења, предавања, забаве и кермес (игранка).²⁵

22 Анон., „Под Рудником, на место деспотовог гроба, нађене су две византиске грађевине“, *Време* (Београд), 3. јул 1930.

23 *Исто*.

24 Анон., „Прослава петстогодишњице Смедеревског града“, *Време* (Београд), 26. септембар 1930.

25 Анон., „Прослава петстогодишњице Смедеревског града“, *Време* (Београд), 28. септембар 1930.

Уочи прославе у српским дневним новинама објављују се текстови угледних научника на тему зидања Смедерева, али и живота и улоге деспота Ђурђа у историји српског народа. У „Правди“ су штампани одломци из необјављене студије др Љубомира Петровића²⁶ о прошлости града Смедерева.²⁷ Археолог и историчар уметности др Владимир Р. Петковић, тадашњи управник Народног музеја у Београду, био је „умољен од редакције *Времена*“, да напише пригодан текст „Смедерево“, што је он и учинио. У поменутом новинском тексту он је у кратким цртама приказао најважније моменте у бурном животу деспота Ђурђа, као о и архитектури овог монументалног здања.²⁸

Три дана уочи прославе „Време“ на насловној страници објављује најаву доласка Његове светости патријарха српског Варнаве у Смедерево 4. октобра, вече уочи прославе.²⁹ У истом броју, на десетој страници у рубрици „Београдске вести“ објављена је најава да ће 5. октобра, поводом обележавања петстогодишњице Смедеревског града, „редовни тарифски брод на линији Београд–Смедерево–В. Градиште и обратно“ кренути у 6 часова ујутру ради превоза излетника у Смедерево.³⁰

Коначно, два дана уочи прославе на насловној страници „Времена“, уредници објављују текст у којем је детаљан програм прославе са сатницом и описом најважнијих догађаја. Овде је детаљан попис изложби које ће бити приређене у склопу обележавања петстогодишњице Смедерева, а с обзиром на њихову комплексност, свеобухватност и озбиљност припреме, те значај за друштвену историју града Смедерева преносимо их овом приликом у целисти:

„...отвара се у Смедереву велика Општа пољопривредна изложба, која обухвата срезове подунавски, великоорашки, јасенички, грочански, ковински и алибунарски. Изложба је подељена у следеће групе: 1. Изложба стоке: говеда, коња, свиња, коза и оваца; 2. Изложба живине, зечева и голубова; 3. Изложба пчеларства, која обухвата систем

26 Овде се мисли на веома значајну монографију о Смедереву, коју је у то време уређивао архитекта Пера Ј. Поповић, а која је поводом 500 година од зидања Смедеревског града требало да буде штампана у Државној штампарији (Види напомену бр. 21). Иначе, историчар Љ. Петровић је за ову монографију припремао текст о историји Смедерева од римских времена до пада под отоманску власт 1459. Он се већ бавио историјом Смедерева у својој мањој студији *Град Смедерево у српској историји и књижевности*, Панчево, 1922. (Може се наћи и као фототипско издање које је штампао Историјски архив у Смедереву 2008.)

27 Др. Љубомир Петровић, „Зидање Смедерева“, *Правда* (Београд), 29. септембар 1930; *Исти*, „Раздори на двору“, *Правда* (Београд), 5. октобар 1930.

28 Др. Влад. Р. Петковић, „Смедерево“, *Време* (Београд), 3. октобар 1930.

29 Анон., „Њ. Св. Патријарх у Смедереву“, *Време* (Београд), 2. октобар 1930.

30 Анон., „Брод за Смедерево на дан прославе 500-годишњице града“, *Време* (Београд), 2. октобар 1930.

кошница, пчеларске производе и пчеларске справе; 4. Изложба биљних производа, која обухвата зрнасту храну, градинарске усеве и биљке за сточну храну и индустријско биље; 5. Изложба грожђа и воћа, која претставља најбогатији део изложбе, нарочито с обзиром на смедеревско грожђе; 6. Изложба вина; 7. Изложба пољопривредних прерађевина; 8. Пољопривредне справе и 9. Изложба непријатеља пољопривреде и сретства за борбу против њих“.³¹

Осим тога, у циљу популарисања овог догађаја, објављене су и следеће информације: „За посетиоце изложбе одобрена је повластица од 50 од сто у возњи на државним возовима и бродовима“. Аутор је, такође истакао и то да се „за ове велике свечаности у Смедереву чине све припреме. Варош се украшава и постављају се многобројне сијалице за илуминацију“.³²

ПРОСЛАВА ПЕТСТОГОДИШЊИЦЕ СМЕДЕРЕВСКОГ ГРАДА

На дан прославе, 5. октобра 1930, неколико домаћих новинских листова објавило је пригодне текстове са историјском тематиком о деспоту Ђурађу, породици Бранковић и историји Смедеревског града.³³ У „Времену“ је објављен дужи текст др Ј. Радонића о животу деспота Ђурађа.³⁴ Као наставак нешто раније започете приче о Бранковићима, у „Правди“ је објављен текст др Љ. Петровића о сумраку Деспотовине и паду града у отоманске руке.³⁵ Овим листовима придружила се и „Политика“, која је објавила текст-најаву велике прославе, који је у ствари дужи одломак из књиге Чедомиља Мијатовића „Деспот Ђурађ

31 Време, „Програм прославе петстогодишњице Смедеревског града“, *Време* (Београд), 3. октобар 1930.

32 *Исто*.

33 Један куриозитет везан за публикавање новинских текстова о деспоту Ђурађу односи се на текст чувеног српског политичара, државника, историчара и књижевника Чедомиља Мијатовића, једног од првих историчара који су се бавили деспотом Ђурађем. Наиме, он је замољен од уредника „Времена“ К. Луковића да напише пригодан текст о деспоту Ђурађу, који би био објављен на дан прославе. Међутим, с обзиром да је њему писмо од редакције новина стигло релативно касно, тек 30. септембра, остављајући му мало времена за рад (био је у то време већ слеп, а тих дана није успевао да нађе секретара који би записивао његов текст), он је текст послао касније, па је тако и објављен пост фестум, тек 9. октобра. Уједно, у овом писму пријатељу и уреднику „Времена“, Ч. Мијатовић резигнирано пише како се „чуди да Општина смедеревска није нашла за добро да ме извести кад ће бити прослава“, и писмо завршава са: „Осећам се несрећан што ми се отела прилика, да о смедеревској прослави напишем чланак, који је Ђурађ Бранковић праведно од мене заслуживао“; Ч. Мијатовић, „Зашто је Ђурађ Бранковић зидао Смедерево“, *Време* (Београд), 9. октобар 1930.

34 Др. Јов. Радонић, „Деспот Ђурађ Бранковић“, *Време* (Београд), 5. октобар 1930.

35 Др. Љубомир Петровић, „Раздори на двору“, *Правда* (Београд), 5. октобар 1930.

|Сл. 3. Политика (исечак), Београд, 5. октобар 1930, стр. 4

Бранковић“ објављене још 1880. у Београду. Овај текст³⁶ је илустрован цртежом Смедеревског града. Централни мотив цртежа је поглед на Смедеревску тврђаву и варош испред ње са брда Мајдан, чувеног српског графичара Љубомира Љубе Ивановића (сл. 3).

Сам дан прославе можемо да опишемо пре свега захваљујући обимним репортажама са бројним фотографијама објављеним у „Политици“³⁷ „Времену“³⁸ и „Правди“³⁹ програму

прославе који се чува у приватном Фонду Милана Јовановића Стоимировића у Историјском архиву у Смедереву,⁴⁰ као и захваљујући фотографијама са прославе⁴¹ (сл. 4).

Једино упоредним ишчитавањем сва три извештаја стичемо комплетну представу о овој прослави, јер сваки текст има одређене мањкавости, али и појединости и важне податке којих у другим текстовима нема. На основу наведених текстова, као и места објављивања (насловне странице) и простора коју је овај догађај добио у новинама, закључујемо да се, пре свега, радило о великој „народној свечаности“, која је окупила „мноштво света не само из непосредне околине већ и из даљих места са обадве стране Дунава“.⁴²

Свечаност су увеличале многе високе званице из верских, политичких, спортских и културних кругова тадашње државе: патријарх Варнава и епископ битољски Јосиф, изасланик „Њ. В. Краља Југославије“ пуковник Константин Крстић, у име Владе Краљевине Југославије министар грађевина Филип Ј. Трифуновић, представник

36 Анон., „Петстогодишњица Смедеревског града“, *Политика* (Београд), 5. октобар 1930.

37 М. П., „Јучерашња народна свечаност у Смедереву“, *Политика* (Београд), 6. октобар 1930.

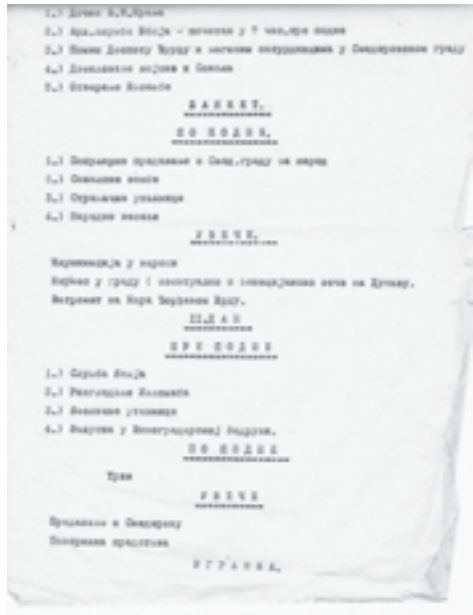
38 А. Б. Херенда, „Прослава 500-годишњице смедеревског града“, *Време* (Београд), 6. октобар 1930.

39 Љ. Божиновић, „Свечана прослава 500 годишњице смедеревског града“, *Правда* (Београд), 6. октобар 1930.

40 Једна страница куцаног текста са насловом „ПРОСЛАВА 500 годишњице зидања Смедеревског града у СМЕДЕРЕВУ“, који је објављен у: Г. Ранковић et al., *Уздарје Милану Јовановићу Стоимировићу*, Смедерево, 2002, 132.

41 Ове фотографије чувају се у Фонду Милана Јовановића Стоимировића у Народној библиотеци Смедерево.

42 М. П., „Јучерашња народна...“, *Политика* (Београд), 6. октобар 1930.

|Сл. 4. Документ „Прослава 500 годишњице зидања Смедеревског града у Смедереву”
Извор: Лични фонд Милана Јовановића Стоимировића, Историјски архив у Смедереву

министра војске и морнарице Стевана Хаџића пуковник Чеда Станојловић, представник министра пољопривреде Станка Шибеника шеф одељења Божа Ранковић, врховни инспектор Ђорђевић, као и представник Београдске општине потпредседник Никола Крстић, председник новосадске општине др Бранислав Борота, начелник панчевачке општине Васа Исајловић, представник Београдског одбора Јадранске страже Душан Пелеш, затим представници белоцркванске, пожаревачке, панчевачке и других бројних општина. Од представника локалних власти присутни су били: председник Смедеревске општине и домаћин Љубомир Љуба Видаковић, окружни инспектор и изасланик бана Дунавске бановине Радивоје Јовановић, средски начелник Сима Костић, командир жандармеријске чете мајор Фран Декжал, изасланик соколства Момир Коруновић, целокупно свештенство и други.⁴³

Прослава је започела још претходног дана када су у касним поподневним часовима у град долазили патријарх Варнава и епископ Јосиф. Мноштво грађана, уз омладину и соколе, изашло је на београдски

43 *Политика, Време и Правда* од 6. октобра 1930. Опис прославе се заснива на овим изворима, осим уколико није напоменом другачије назначено.

пут како би поздравили патријарха чији је аутомобил туда пролазио. Њега је дочекао нарочити одбор на челу са председником општине Љ. Видаковићем, који га је и поздравио. Осим њега у одбору су били и директор Гимназије Душан Марјановић, председник суда Милан Николајевић, срески поглавар Сава Косановић и други. Патријарх је њих, као и све окупљене грађане благосиљао, а онда се са грађанима упутио ка Цркви Светог Георгија на главном градском тргу, где га је очекивао протојереј Благојевић са свештенством. Ту је патријарх поздрављен, а прота Благојевић је у његову част овде одржао беседу, након чега је хор певао „Царју небесни“. У част патријарха одржано је бдење до осам увече, након чега се он повукао у свој стан, где је са локалним свештенством његова канонска визитација имала радни део на којем су претресали црквена питања из домена локалне црквене организације.

Сутрадан ујутру, прво је у седам часова служена архијерејска служба коју је предводио патријарх Варнава, након које је патријарх одржао испред цркве беседу о славној и тешкој историји Смедерева. Иако је ова служба окупила велики број грађана Смедерева и околине, такође се велика маса људи окупила и на другој страни града, на пристаништу које је било искићено заставама и цвећем, где је у 8 и 30 часова пристао брод којим је стигла делегација званичника из Београда (сл. 5).

Овде их је дочекао постројен један вод пешадије из 9. пука из Пожаревца, на чијем десном крилу су били постројени соколи и соколице са заставицама.⁴⁴ Осим њих на дочеку су били присутни ђаци и многобројно грађанство. Након што је примио рапорт водника, краљев изасланик, пуковник Крстић, са делегацијом се одвезао до павиљона где су приређене пољопривредне изложбе. Тамо је представник министра пољопривреде, начелник Б. Ранковић замолио пуковника Крстића да отвори живинарску изложбу, што је овај и учинио, те у име краља поздравио окупљене и истакао значај одржавања привредне изложбе.

Након тога ова група се сусрела са литијом која је из Цркве Светог Георгија, предвођена патријархом ишла ка Смедеревском граду (тврђави). Нешто пре десет часова на бини, која је постављена по средици Смедеревског града, окупили су се гости. Тада је започео помен и благодарење деспоту Ђурђу „и његовим сатрудницима“. По завршетку помена патријарх је одржао још један краћи говор, након чега су мо-

⁴⁴ Чланови Соколског друштва „Смедерево“ под вођством тадашњег начелника професора Анте Тадића, узели су активно и значајно учешће у програму обележавања прославе: В. Вукашиновић и С. Коцић, „Соколство у Смедереву...“, 135.

|Сл. 5. Разгледница Пристаниште, Смедерево, Издање књижаре Браће Пандуровић, Смедерево, 20-их година 20. века
Извор: Историјска збирка Музеја у Смедереву, инв. бр. И-940/93

гле да почну прво соколски дефиле, а потом и вежбе сокола уз пратњу војне музике.⁴⁵ У оквиру слета у Смедеревској тврђави, учешће су узели соколи из Смедерева, Београда, Пожаревца, Панчева, Ковина, Брзе Паланке и других суседних места.⁴⁶ У паузи између вежби председник смедеревске општине Љ. Видаковић одржао је пригодан говор у којем је подсетио на најважније моменте у историји града и често истицао верност и љубав Смедереваца према краљу Александру и краљевском дому Карађорђевића. Након тога настављене су соколске вежбе које су окончане мало пре 12 часова.

С обзиром на чињеницу да су организатори припремили богат програм са веома згуснутим распоредом дешавања, док је трајао помен у Тврђави, отворене су и остале изложбе у оквиру пољопривредних изложби. Изложба грожђа приређена је у просторијама

45 Учешће сокола на значајним годишњицама (државни празници, рођендани краља и чланова краљевске породице, као и разне друге историјске годишњице...) била је уобичајена појава између два светска рата: *Исто*, 136.

46 Ова соколска приредба имала је све одлике слетског програма на којима је Савез сокола инсистирао: соколска поворка (дефиле), соколска такмичења (утакмице) и соколске свечаности са масовним вежбањем: *Исто*, 137.

Смедеревске виноградарске задруге преко пута Веслачког клуба, Пољопривредна изложба у Обласној згради, и Изложба стоке на смедеревском Калемегдану. Ову последњу отворио је Драгомир Грујић, секретар у министарству пољопривреде. Претходно је у отварању пољопривредне изложбе учествовао представник министарства пољопривреде Б. Ранковић.

Извештачи су ове пољопривредне изложбе оценили као „веома успешне“. Разноврсност изложбеног материјала и бројност учесника су томе сигурно допринели. Наиме, само је одељење усева имало око 120 излагача из више срезова. За овом није ни мало заостајала сточарска изложба. Чак је и декорација за павиљоне била посебно припремана у фабрици пољопривредних производа „Економ“, која је изложила мноштво својих производа. Воћа је, међутим, било мало изложено. Са друге стране, на изложби грожђа највише је била изложена чувена винска сорта смедеревка, затим и неке друге као што су афузали, хамбург, мускат и смедеревски ћилибар (сл. 6–14).

Делегација из Београда упутила се опет, након завршетка програма у Тврђави, у изложбене павиљоне где су разгледали воћарску и пољопривредну изложбу. Пола часа након поднева у свечаној сали смедеревске општине приређен је банкет којем је присуствовало више од стотинак гостију. На банкету су здравице одржали патријарх Варнава, пуковник Крстић, прота Благојевић и председник општине Видаковић. У паузама здравица свирана је народна химна.

|Сл. 6–14. Фотографије са изложби приређених поводом прославе 500-годишњице Смедеревског града, непознат аутор
Извор: Фонд Милана Јовановића Стоимировића, Народна библиотека Смедерево

|Сл. 15. Василије Резников, Смедеревска тврђава, уље на платну, 1924.
Извор: Збирка ликовне уметности Музеја у Смедереву, инв. бр. ИУ-9

У оквиру прославе у сали општинског дома приређена је изложба руског уметника Василија Резникова „познатог песника смедеревског града и смедеревских старина“.⁴⁷ На овој изложби приказана је „збирка платна и картона“⁴⁸ сликара чије се неке слике и данас чувају у Музеју у Смедереву⁴⁹ (сл. 15).

Велика прослава овде се није завршила. Напротив. Прослава је настављена током поподнева све до касно у ноћ. Учесници банкета су од 15 часова у Годоминском пољу присуствовали тркама у организацији Кола јахача „Кнез Михаило“ из Смедеревске Паланке. У оквиру ових трка одржано је неколико такмичења у различитим дисциплинама, а за најбоље су предвиђене и новчане награде.⁵⁰ Осим трка, приређена су и стрељачка такмичења.

47 Анон., „Дневне вести. Изложба г. В. Резникова у Смедереву“, *Политика* (Београд), 5. октобар 1930.

48 *Исто*.

49 Слике В. Резникова, академског сликара, инжењера по струци, биле су већ једном приликом излагане у сали новог општинског дома о чему је писао дневник „Време“. Након те изложбе „његовим великим сликама украшене су канцеларије готово свих надлештава у Смедереву, а мање су набавиле све имућније куће“ : А. Ст., „Смедеревски град на платну“, *Време* (Београд), 27. децембар 1927.

50 Прва обласна трка „Ђурађ Смедеревац“, стаза 1400 метара; Друга трка „Дунавска бановина“, стаза 1000 метара; Општа трка смедеревског града, стаза 1800 метара; Четврта, цокејска препонска трка „Подунавље“, стаза 2400 метара, и пета, касачка трка једнопрежне чезе, стаза 5000 метара: М. П., „Јучерашња народна...“, *Политика* (Београд), 6. октобар 1930.

За то време, пред црквом је у поподневним часовима одржано популарно предавање о Смедеревском граду и народно весеље. Увече је организован и кермес са војном музиком за грађанство. Коначно, од 21 час је у општинском дому приређена велика забава. Тек након тога грађани и гости из других градова разишли су се кућама.

Како је већина програма имала званичан карактер, очекивано је било да се изложбе и весеља наставе и сутрадан у мање формалној атмосфери. Тако су током другог дана прославе одржане пре подне: служба божја, разгледање изложби, веслачке утакмице и закуска у виноградарској задрузи, а по подне трке. Другог дана увече одржани су предавања о Смедереву и позоришна представа.⁵¹

POST FESTUM

Решењем министра просвете Краљевине Југославије Божидара Ж. Максимовића број 29496 од 22. августа 1930. предвиђено је штампање посебног издања – *Споменице петстогодишњице смедеревскога града деспота Ђурђа Бранковића* под уредништвом Пере Ј. Поповића, архитекте.⁵² Иако је планирано да ова значајна монографија, у графичком и штампарском смислу веома захтевна и високог квалитета израде, буде штампана поводом прославе петстогодишњице, она је званично објављена са готово две године закашњења. Штампа, репродукције и клишеи рађени су у Државној штампарији у Београду 1930. и 1931. године.⁵³ Осим П. Поповића, уредника и аутора већег дела књиге – архитектонског дела и чланка о лику деспота Ђурђа, историју Смедерева од римских времена до пада Смедерева под отоманску власт 1459, написао је проф. др Љ. Петровић, а последњи део, о предаји кључева града Смедерева од стране Турака војду Првог српског устанка Карађорђу 1805. написао је Милан Ј. Константиновић, адвокат из Смедерева. Осим тога, илустрације, графичке композиције и остале архитектонске цртеже урадио је такође П. Поповић, који је, у сарадњи са Грађевинским одељком Смедеревске општине, извршио и архитектонска снимања, премеравања и цртања. Лик деспота Ђурђа са *Есфигменске повеље* копирао је Дикиј, сликар Управе Двора.⁵⁴ На самом крају књиге одштампан је и говор председника смедеревске општине

51 Г. Ранковић et al., *Уздарје...*, 132.

52 П. Поповић (ур.), *Споменица петстогодишњице смедеревскога града деспота Ђурђа Бранковића*, Београд–Смедерево, 1932, IV. (У даљем тексту само *Споменица*).

53 *Исто*.

54 *Исто*.

Љ. Видаковића, који је одржао на прослави петстогодишњице града одржаној 5. октобра 1930. године.⁵⁵

Из наведеног закључујемо да је ово свакако био важан државни пројекат, који је укључивао заједнички рад надлежних министарстава, Управе двора, стручњака са Универзитета у Београду, као и Смедеревске општине.

О разлозима кашњења поменуте *Споменице* сазнајемо из локалне штампе, тачније из недељника „Глас Подунавља“, у којем је у априлу 1932. на насловној страни дат приказ ове публикације. У тексту се као главни разлог кашњења наводе „технички разлози“, јер „израда разноврсних клишеа, репродукција многобројних снимака захтевала је много времена као што су то захтевали и остали делови опреме једне овако велике књиге“.⁵⁶ У наставку ове вести–приказа, описују се садржај књиге, њени најважнији делови, спомињу аутори, а на крају текста се истиче како је књига „један леп примерак, јубиларни зборник достојан предмета коме је посвећен – ова Споменица, и садржајно и технички, претставља позитиван резултат великих напора који су морали стати и много времена, и много материјалних издатака“.⁵⁷

Белешка о аутору

Мирослав П. Лазич, МА
Музеј у Смедереву, виши кустос историчар
Контакт: supergile@yahoo.com

⁵⁵ Исто, 145–147.

⁵⁶ Анон., „Споменица петстогодишњице града Бурђа Бранковића“, *Глас Подунавља* (Смедерево), бр. 56, 17. април 1932.

⁵⁷ Исто. Додајмо и то да је оновремена цена ове луксузно опремљене књиге била 160 динара, али да се преко смедеревске општине могла купити и по повољнијој цени од 128 динара.

ЛИТЕРАТУРА

Вукашиновић, Владан и Коцић, Сања, „Соколство у Смедереву до почетка Другог светског рата (1912–1941)“, *Физичка култура*, Vol. 67, бр. 2 (2013).

Вулетић, Бојка, *Лексикон смедеревских аутора*, Смедерево, 2007.

Милетић, Гордана, *Два репрезента смедеревског виноградарства – Смедеревска виноградарска задруга и Изложбе вина и грозђа. 110 година од прве Изложбе грозђа и 100 година од оснивања Смедеревске виноградарске задруге*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 2009.

Павловић, Леонтије, *Историја Смедерева у речи и слици*, Музеј у Смедереву, Смедерево, 1980.

Ранковић, Гордана et al., *Ударје Милану Јовановићу Стоимировићу*, Музеј у Смедереву, Народна библиотека Смедерево и Историјски архив у Смедереву, Смедерево, 2002.

Стојић, Иван (ур.), *Енциклопедија Смедерево*, ИКОМО, Смедерево, 2012.

ПЕРИОДИКА И ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Време

Глас Подунавља

Политика

Правда

Петровић, Љубомир, *Смедерево у српској историји и књижевности*, Штампарија књижарско-издавачког завода „Напредак“, Панчево, 1922.

Поповић, Ј., Пера, (ур.), *Споменица петстогодишњице смедервскога града деспота Ђурђа Бранковића*, Државна штампарија и Смедеревска општина, Београд–Смедерево, 1932.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Лични Фонд Милана Јовановића Стоимировића у Историјском архиву у Смедереву, кутија број 1, Лист „ПРОСЛАВА 500 годишњице зидања Смедеревског града у СМЕДЕРЕВУ“

Фонд Милана Јовановића Стоимировића у Народној библиотеци Смедерево, кутија са фотографијама, Коверта са фотографијама са прославе 1930.

Summary

Miroslav P. Lazić

MARKING OF THE 500TH ANNIVERSARY FROM SMEDEREVO'S TOWN BUILDING IN SMEDEREVO 1930.

Marking of 500 years had a wider, national character, since the building of the so-called Mali grad or the Despot Đurađ Branković Castle presented, of course, one of the greatest events whose importance overcame narrow local or regional frameworks. The confirmation in favor of this conclusion comes from contemporary press ("Politika", "Pravda", "Vreme" ...), in which was intensely written about this event not only before or after this event, but also long before the event itself that happened in Smederevo on October the 5th, 1930. In this article are elaborated the circumstances in which this big celebration was organized, more precisely how it was prompted by the professional public from the Association of Friends of Antiquities from Belgrade, but also what kind of the important role played city leadership of the Smederevo municipality, led by an ambitious and incumbent President of the municipality Ljubomir Vidaković. It is important to note that the event had a very important introduction in the form of ambitiously started and thoroughly guided excavations on the Rudnik Mountain with the aim of finding the grave of the founder of the Smederevo - despot Đurađ.

The celebration of the 500th anniversary of Smederevo had many dimensions - it was a cultural, economic, religious, sports, and important political event. List of the highest guests who participated in the celebration of the five centuries since the building of the last Serbian medieval capital (His Holiness Patriarch of Serbia, Varnava, the emissary of His Royal Highness, Colonel Konstantin Kostić, Bishop of Bitola, Josif, Minister of Construction, Mr. Trifunović...) also speaks about the significance of this event. Besides to the large number of guests from Belgrade and the surrounding cities, the celebration was enriched by representatives of the Sokol associations, antique fans, sports competitors, and numerous exhibitors at numerous exhibitions, among which the most important were the agricultural ones.

This two-day event brought Smederevo out of the local-regional framework, and at least in a short time, it focused the attention of Serbia,

as well as other parts of the Kingdom of Yugoslavia, towards the former capital of despot Đurađ. The celebration itself also had its post festum in the form of the publication of the famous monograph about the history of Smederevo, by the organizer and one of the authors Pera Popović, an architect, which is still an important starting point for researchers of Smederevo city.